

քեալի թղթերի մէջ անթիւ անգամ՝ կրկնուում է՝ Համաքարառից կարելի էր եզրակացնել: Թէ Մատթ. Ժ. 20 հ.ից յետոյ պլեա չի յիշուում:—Պէտք է կարծել ուրեմն, որ հեղինակը տեղ տեղ իւր աշխատութիւնը չէ լրացրել: Իսկ այնպէս շատ յիշողը քանի, ինչպէս Աստուած, Տէր, Յիսուս, Բրիստոս միասին դնելը՝ շատ դժուարացնում է քաց անողի գործը: Գործածութեան համար գուցէ անելի նպատակայարմար լինէր նաեւ Հին եւ Նոր կտակարաններն առանձին հատորներով կազմելը: Առ հասարակ պայակսի մեծ աշխատութեան մէջ թերութիւններ հարկաւ պակաս չեն լինի: Ըսյց դոցանով նորա յարգը չի ընկնում: Երանի նա այնքան շատ տարածուէր: որ մօտիկ ապագայում՝ յաճախակի գործածութեան մէջ նկատուած թերութիւններից զերծ մի երկրորդ տպագրութիւն լոյս ընծայելու հարկ լինի:

ԱՌ

ՀԵՌՈՒՆԱՅԵՐԻ ՏԵՐ ԶՈՎԱԼՆԵՒՍ

ԽԱՅԵՐԻ ԱԻԱԳ ԲԱՆԱՆԱՅ ԽԱՅԻԿԵԱՆ

Ի ԿԱԼԿԱԹԱ

Ար բնակեալք եւ առ նուիրական գետովն Գանգէսի, զոր Հնդկին աստուածացեալ է, գիտեն արդեօք, թէ ուստի եւ ո՞ւր հասեալ կաս. եւ յիշեն դու Հարանցդ զհին բնակատեւնդ Հայրենին, ուր գրախտին սուրբ Գեան երասիս անցանէ եւ այր գրացի էր Հին Զուգայի քաղաքն բարեշէն, բարգաւաճեալ լի ժողովրդովք եւ որդիքն իւր ուսմացեալ էին գրախտի կենդանարար Գետովն:

Եւ դու երբ կարգաս զՊատմագիրն Առաքէլ միթէ ցամաքեալ են ի ծերութեան քում արատաւք յաչացդ, որ չողբաս եւ կամ ոչ լաս ի վերայ տարագրեալ ամբխտ որդւոցն եւ գաղթականութեանն, որոյ ծայրն եհաս մինչ յայդ աշխարհ Հնդկաց:

Եւ գուք յիշէք քան զամեն առաւել

զնուիրական զայն Բանալին Մայր Եկեղեցւոյն Զուգայի, որ մինչ երթալին եւ լալին ժողովուրդ, կացին առաջի դրան Ս. Աստուածածնի Եկեղեցւոյն, եւ քանի սրտառուչ էր այն վերջին ողբերգութեան ձայն եւ մնաս բարեան, զոր գոչեցին Քահանայք եւ որդիք Եկեղեցւոյ:

Ո՛վ Սուրբ Կոյս Տիրամայր, քեզ յանձնեմք զբանալին դրան արքայութեան Մայր Եկեղեցւոյն մերոյ, զոր թողումք արդ գոնիակ ամայի, անքահանայ եւ անժողովուրդ. թողումք զաւագանն որ ծնաւ զմեզ, տարաբաղդ որդիքս տարագրեմք յօտարութիւն:

Եղով այն աւուր, զի զայս ասացին եւ ձգեցին զբանալին ի ծոցն երասխայ. Արդ կայ եւ մնայ բանալին այն ի խորս գետոյն, եւ ո՞ կարէ հանել զայն:

Այլ դու մի լինիր յուսահատ, բանալին այն՝ Սրբազան աւանդ է, գետք եւ ծովք աշխարհիս չկարեն պահել թագուցանել զայն: Քանզի պահապան Հրեշտակ հսկէ ի վերայ նորա աւանդապահ Կոյսն, որ բարեխօս լինի առ Արդին վասն վտարանդի որդւոց Սիօնի: ձեռն պցելութեան ի վերուստ ձգեալ ի վեր հանէ զբանալին որպէս զՅովնան ի փորոյ կիտին:

Թողումք զբանալին, զի՞նչ արարին արդեօք քո գաղթական նախնիք զայնչափ հրեշտայն Աստուածաշունչ գրչագիր մատեանս, անշուշտ բարձեալ տարան ընդ իւրեանս, զի կրօնի եւ Աստուածպաշտութեան գանձք էին նոքա. որպէս Խորայեւեան բնանակն, ուր երթայր զհետ իւր տանէին Քահանայք զՏապանակն հնոյ ուխտին:

Աստ դու ինձ այժմիկ մի պահեր, ո՛վ Հայր եւ Քահանայ Տեառն, ի պատուական գանձուց անտի գոնէ մի հատ քեզ ժառանգութիւն ոչ մնաց ի նախնի Հարց եւ ի Պապոյ քումմէ, զոր իբրեւ զակն գոհար անգիւտ եւ անգին ի քեզ պահես, եւ գուցէ կնքեալ զայն ոչ բանաս, ոչ ընթեռնուս, ոչ երգես, ոչ օրհնես ուխտ եղեալ ընդ անձին քում: որպէս Խորայեւեան գերեվարեալ որդիքն առ Գետովն Բաբելոնի:

Եւ դու եւս արդեօք զկտակարանն Ս. առեալ երթաս յեղրս Գանգէսի, կախես զայն յառեանաց եւ դու նստիս առ հովանեօք: Թէ ասեն քեզ որդիքն Հնդկաց, ո՞ն Թորհնեցէք մեզ յօրհնութենէն Սիօնի, եւ դու առես. ոչ, ոչ երգեմ եւ զօրհնութիւն յերկիր օտար՝ մինչեւ զարձուցէ զիս Տէր Աստուած

ի Սիօն Հայոց՝ անդ և անդ միայն առ ուռե-
նովք երասխայ նստեալ օրհնեցից զՏէր յա-
մենայն ժամ յամենայն ժամ:

Ոչ այգպէս, Հայր, Նորոյ Սիօնի Քաջա-
նայ, դու մի անձնկանար մօռք, որպէս իս-
րայէլն այն, որ կարծէր, թէ միայն յերու-
սագէմ պարտ իցէ երկիրպագանել Տեառն,
կամ օրհնել և նուագել զԵփրայն, անդ ի
Սիօն, անդ ի Սիօն և ոչ յայլ ուրեք: Այլ
դու ընդարձակեալ զմիտս քո Աւետարանի
անսահման ազատութեամբ, դու գիտես և
ես յուշ առնեմ քեզ զբան Յիսուսին առ
երջանիկ կինն Սամարացի: Ոչ միայն ի լեռն
Գարեգին կամ յերուսագէմ պարտ իցէ եր-
կիրպագանել, այլ յամենայն տեղիս ուր Ա-
ւետարանին բարբառն հնչէ, արժան է եր-
կիրպագանել, Հօր հոգւով և ճշմարտութեամբ:

Այլ թողու՛ք աստ զանցեւոյց յիշատակ
արտասուաց, որ տայ քեզ եւ ինձ ողբալ ի
վերայ բեկման ժողովրդեան մերոյ, որպէս
Երեմիան այն ի վերայ երուսագէմի. զի որ-
պէս կամեցաւ Տէր, այնպէս արար օրհնեալ
է անսպառ ողորմութիւն իւր, որ չարար ըզ-
մեզ ճառքադ, այլ եթող զաւակս իբրեւ օրհ-
նութեան ճիւղ Հայաստանեայց Քրիստոնէա-
կան Եկեղեցւոյ, որոյ ուռք հաստատեալ եւ
պատուաստեալ են յորթ ճշմարիտ շնորհիւ
Թագէտի և Գրիգորի Առաքելական մշակու-
թեան:

Եւ դու ի ճոռց և յուռց անտի ես Հայր,
որ ի Հնդկիս տարածեալ ի մայրենի բարու-
նակէն Այրարատայ Եկեղեցւոյն և դու հո-
գեպէս տաճար կամեցեալ ընդ որդիսն քո,
զորս ծնեալ ես աւազանաւն մկրտութեան,
երկիրպագանէք Հօր հոգւով և ճշմարտու-
թեամբ:

Ես չգիտեմ, դու խելամուտ արա զիս,
Հայր քաջահմուտ, զի՞նչ է անուն այն շնոր-
հաց Մատենին, որ այսպէս ուսուցանէ մեզ,
Միթէ չգիտե՞ս դու, այդ մատենն շնորհաց
Մատենն է, Նորոյ ուխտին կտակարանն է,
նչ Մովսիսին Գիրք, այլ Յիսուսին Աւետարանն
է, որ ել ի Սիօնի լեռնէն փրկութեան եւ ա-
զատութեան աւետիս հնչեաց յամենայն ծա-
գըս աշխարհի: Աւետարան ի Հօրէ Լուսոյ Յի-
սուսի ձեռամբ տուեալ առ մարդիկ յաւիտե-
նական կենաց բանն է, առ որ ասաց Պետրոս,
Տէր, առ ո՞վ երթիցուք, բանս կենաց յաւի-
տենականաց ունիս:

Եւ ո՞ւր երթայր Գալիլեացի ձկնորսն
Պետրոս եւ գտանէր զյաւիտենական բանն,
մինչ եկն Բանն և եգիտ զՊետրոս: Եւ ոչ ոք
ի մարդկանէ ունէր և կամ խօսեցաւ զյա-

ւիտենական բանէն: Պղտոմո՞ն, Սոկրատո՞ս, Կոմ-
բիւս՝ օրէնագիրն ճենաց, կամ Վէտայք Հրնդ-
կաց: Ոչ, դոքա յերկրէ էին և յերկրէ աստի
խօսէին, որպէս ասաց Յիսուս, և ինքն յերկ-
նից գայր և յերկնից անտի խօսէր և առ-
նէր, որպէս պատուիրեաց նմա Հայրն:

Եւ դու, Սիրելի Հայր, որ ի մանկութե-
նէ անտի զԳիրս Սուրբս գիտես որպէս աշա-
կերան այն Պօղոսի Տիմոթէոս, որ վարժեալդ
ես Աստուածաշունչ Գրովք, իմաստութեամբ
հոգալով զյաւիտենական բանէն բուռն հար-
կանես, զանմահութիւն գրկել կամիր: Ուստի
ի ձեռս առեալ զՍաղմոսարանն Գալթի, կար-
դաս առ Տէր, ոչ մեռայց, այլ կեցից և պատ-
մեցից զգործս Տեառնու, Բայց կարգա նաեւ
զմեծին Պօղոսի բանալծին. «Այս մնայ մի-
անգամ մարդոյն մեռանիւր և այլն»:

Եւ դու յայնժամ հնարամիտ իմաստու-
թեամբ ասացեր ինքնին. գիտեմ, թէ զինչ
արարից, որ մեծագործ և փառաւոր լինիցի
անուն իմ ի մէջ Հնդկաց աշխարհին: Ի վերայ
նուիրական գետոյն Գանգէսի շինեցից զկա-
մուրջ մի, յոր անցուգարձ արասցեն մար-
դիկ, եւ ողորմիս տայցեն շինողին: Այլ ի մի-
տըս քո եկեալ ասացեր, զի՞ փոյթ ինձ զայդ-
պիսի մեծագործութեանէն որ արքայական իշ-
խանութեանց և հարստութեանց պատկանի,
և միթէ յիմար իցեմ, որ զհիմն ի վերայ լու-
ծական ջրոց գնիցեմ: Զի՞նչ առնիցեմ, եթէ
զայրանայ Գանգէս, քանզի տանի զկամուր-
ջըն. ո՞չ, յիշատակն իմ երթայ կորնչի ի ծոցն
Ովկիանու:

Ես Քաջանայ եւ Պաշտօնեայ եմ Տեառն,
ինձ և ժողովրդեան Եկեղեցի պիտոյ է. ուս-
տի լաւագոյն եւս համարիմ շինել զմի հրա-
շակերտ տաճար և ի վերայ դրան զբանգուոյ
ոսկեգրովք քանդակել զյիշատակն իմ: Եւ
միթէ ընտրող Ոգիդ հաւանեցաւ ընդ այդ-
ոչ, այլ դարձեալ վարանամիտ եղեր եւ եր-
կուացար, նախատեսելով թէ մարդիկ եւ ժա-
նիք ժամանակին գիտեն զնիւթական և զաղ-
փաղփուռն շինուածս ծախել և փրատակել
թէ և Տաճար Տեառն իցէ: Գիտեմ, յուշ ե-
կին նաեւ քեզ հնոյն Զուղայի բարձրաշէն
տաճարք, և Ախուրեանի ավանց հազար և
մի եկեղեցեաց աւերակք:

Թողեր դու զայստեղի և զայլ իմն զհա-
տարակաց յիշատակ խորհեցար եւ ասացեր,
թէ բաւ և շատ է ինձ, կտակաւ թողում
ես այժմէն. զի երբ մեռանիմ, յիշատակ կանգ-
նեացեն ի վերայ շիրմիս զմի յաւերժական
կոթող ի մարմարին քարանց գեղարուես-

տիւ քանդակեալ: Եւ ես յորժամ տեսնեմ
թէ մեռանիմ յայնժամ գրեցից իմով ձեռամբ
զարձանագիր տապանիս:

Այ, Հայր, դու մի գրեր, թող ինձ որ ես
գրեմ և աւանդեմ քեզ: Իսկ զթուականն
թող Աստուած գրէ. որ իշխան է մահու և
կենաց:

ԹԵՐԱՍԻԱՅ ԶՐԱՓԷՆ ՔԱՆՏԵԱԼ,
ՓՈԽԻ ԼԱՅԿԱՅ ՏՈՒՆԿՆ Ի ԼՆԴԱՆՍ ԵՇԻՍԻՐԷ,
ՇԱՐԼՈՒԴ ԳԱԼՔԱԿԱՆ ԼԱՅՈՑ
ԵՆՇՔԱՅԵԱԼ ԼՆՈՑՆ ԶՈՒՂԱՅԻ,
ՅՈՎԼԱՆԵՍ ՔԱՆՏԵԱՅ ԽԱՅԿԱՆ,
ԽԱՅԿԱՆ ԸՆԴ ՈՐԴՈՑ Ի ՆԵՐԿԵՆՈՒԹԵԱՆ,
ԱԼԷԿՍԱՆԴՐԱՆ ԼԻ ԱՌՈՒԲ ԾԵՐՈՒԹԵԱՆ,
ՈՐՊԻՍԵՕՔ Ի ԼՈՎՏԻՆ ՍՊԵՏԱԿ ՇՈՒՇԱՆ,
ԱՆՔԱՅԵԱԼ ԵՐԵՏԱՆԻ ԳԵՐԵՋԱՆԵՆ ԻՐ
ԼԱՐՑ.

ԱՄՓՈՓԻ ԱՍՏ ԸՆԴ ԼՈՂՈՎ ՕՏԱՐ.
ՈՇ. ԼԱՅՈՑ ԵՇԻՍԻՐԷՆ ԶԱՆԿԱ.

Հաւանեցար, Հայր, գիտեմ զի ընդ այս
եւս ոչ հաճեցաւ անձն քո զի տեսն դու թէ
գիրն մամուլատ եղծանի եւ թէ մնայ եւս
ո՞վ ընթեռնու զայն. ո՞չ, միթէ մնայ Հայն
ի Հայ ի Հնդկաց աշխարհ, որ կարգայ զիմ
Տապանագիր և ողորմիս տայ:

Հայր, թուի ինձ աստ թէ դու յիշեցեր
նաեւ զամայացեալ գերեզմանատուն հոյն
Ջուլայի, յորս հանգչին ասկերք քոյ նախնի
Հարց: Այո, յուշ եկին քեզ այն մեծամեծ
խաչաքարինք, վայելչապէս քանդակեալ Տե-
րունական նշանաւ: Աւաղ, կոտորեալ փշրե-
ցան նոքա եւ այժմ փշրանք նոցին ընդ հո-
ղով աւերակաց թաղեալ կան: Ընջեցան յի-
շատակարանք և ո՞վ կարգայ զանուանս նոցա:
Ո՛չ խուսկի ոչ կրակի ոչ բուրվառ և ոչ քա-
հանայ գոյ, որ օրհնէ զգերեզմանս մեր հարց
մեռելոց:

Յիշեալ ով Հայր, դու մի մոռանար, այ-
տի ի Հնդկաց աշխարհէն ասա ջերմեռանդու-
թեամբ զհագաց հանգուցելոց. և հաւատա թէ
Տովբեթին հրեշտակն Հաւփայել, տանի հա-
նէ զքո աղօթս առաջի աթոռոյն Աստուծոյ:

Այսպէս դու անցեր զայնոքիւք, զի գի-
տացեր թէ ընդունայն է հոգալ զեղծանելի
իրաց. ուստի որպէս զՄարիամն այն կենաց
բանին սիրահար, զմասն բարի ընտրեցեր
զյաւիտեանական բանին յիշատակ. եթէ գնաս
դու ի գերեզման նա չքառնի ի քէն, և ընդ
հոգւոյդ անմահ մնայ, զի քո յիշատակ Աս-
տուծոյ բանն է:

Վասն այսորիկ դու կամեցար զանմահ
հոգւոյն անմահ յիշատակ թողուլ յաշխարհի.
ոչ ժառանգութեան որդիս, ոչ հարստութեան

զանիրաւ մամոնայն, եւ ոչ զաշխարհիս ինչ,
որ ունայնութեանց՝ ունայն ստացուածք են,
որ ընդ մահկանացու մարդոյն՝ թաղին ի գե-
րեզման աշխարհիս: Եւ դու իբրեւ իմաստուն
վաճառական զանարգ մամոնայն ետուր և
գնեցեր զՄարգարիտն արքայութեան, զԱե-
տարան և զբանն Աստուծոյ և գիտես դու
թէ Բան Տեառն յաւիտեան մնայ:

Ուստի դու ի Հնդկաց աշխարհէն իմա-
նալով թէ յերուսաղէմ ի լեառն Սիօն, ի հո-
գեւոր վաճառատան Սրբոյն Յակովբեանց, կայ
պատուական մարգարիտ մի, այն է Համարա-
բառ Սուրբ Գրոց Հին և Նոր կտակարանի որ
մնայր ի միտն տքնող երկասիրին մեծավաս-
տակ աշխատութիւն: Դու զայն ի լոյս հա-
նել նախաձեռն Մեկենաս Հանդիսացար ի ձե-
ռն անուանակից մտերմին քոյոյ Տէր Յով-
հաննէս Խաչակիր Քահանային Մկրեան, որ
զուգակիր է քեզ հոգւով, սրտիւ եւ գրա-
սէր աշխատութեամբ: Տացէ՛ աէր Աստուած
քեզ եւ նմա վարձս ըստ վաստակոց ձերոց,
որ տքնիք հանապազ զկենաց բանին հաց
պատրաստել եկեղեցւոյ քաղցեալ մանկանց,
Յաւ է ինձ, Հայր, որպէս և Քեզ, զի որդիք
եկեղեցւոյ ի վերջին դարուս կարի սովեալ են
ի ճաշակմանէ աստուածային Սուրբ Գրոց. եւ
միթէ որպէս առ Խորայէլ և առ մեզ կատա-
րի բան Մարգարէին. «Տաց ձեզ ոչ զսով հա-
ցի, այլ լսելոյ զբան Տեառն»:

Եր ժամանակ մինչ ոչ գոյր հրաշալի տը-
պագրութեան արուեստ, առաւել գտանէին
առ նախնի ժողովուրդս Հայոց Աստուածա-
շունչ ձեռագիր մատեանք, տաժանելի աշխա-
տութեամբ վաստակեալ և պատրաստեալ ի
վանական կրօնաւոր յեղբարց մերոց, որովք
լի էին վանորայք մեր, մէն մի վանք ընդար-
ձակ աշխատանոց էր գրական գործոց, թուղ-
թըս մագաղաթեայս շինել, գունագեղ մեանս
պատրաստել, բերազգի ծաղկենկարս յօրի-
նել և այլն. որոց մնացորդք այժմ զարմա-
նալիք թուին մեզ: Պարծիմք մեք այժմ ի վե-
րայ գրականութեան մեծավաստակ Հարցն
մերոց. այլ առաւել ամաչեմք եւս, զի ար-
դիւնական գործք նոցին՝ յանդիմանութիւն
են մեզ յետնոցս եւ յայտնի վկայք յուր-
ութեան մերոյ:

Իսկ դու, Հայր գրասէր և վաստակա-
ւոր, զպարտս քո լիովին կատարեցեր առ ե-
կեղեցին Հայոց, ընձեռելով զՀամարաբառն
Ս. Գրոց Նոր Սիօնի Մանկանց, որ խօսի կեն-
դանի ձայնիւ և միշտ զքէն համարաբա-
ռէ առ համայն եկեղեցիս Հայոց:

իցէ՛ արդեօք, զի նախանձելի օրինակիդ՝ նախանձաւոր լինիցի որ ի մեծագործ աստուածասէր արանց ի նոր տպագրութիւն Աստուածաշունչ Գրոց: Եւ գիտես՝ դու թէ քանի՛ ընտրելագոյն և հնազոյն գրչագիր օրինակք գտանին ի մատենադարանս Վանուց Սուրբ Յակովբեանց յերուսաղէմ՝ և ի Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի:

Այլ զի կանխեցեր դու յայսմ՝ արժանի ես, Հայր, պսակել զքո անուն և յիշատակ արձանագրելով ի ճակատ Համաբարբառին, զոր չկարեն եղծել դարք և ժամանակք:

Արժանի են նաեւ, զի ընդ քոյգ անուան յիշար՝ գրեսցին և կարգասցին յիշատակք անուանց նոցա՝ որք զուգընթաց լինելով ընդ Մեկենասիդ բաժանորդակից լինել յօժարին, սատարելով ի մեծագոյն ծախս լայնածաւալ Գրոց Համաբարբառին:

Ուրեմն քաջալերեցոյ, Հայր, զի դու զմի պատուական յիշատակ եղեր ի Սիօն, որ յետ մեռանելոյդ՝ անմահութեանդ կենդանի արձանագիրն է: Չիրմիդ տապանաբար՝ Աստուածաշունչ տառն է, գերեզմանիդ օրհնեղբուք եկեղեցւոյ Մանկունքն են:

Եւ ես ասեմ՝ զիսն և կնքեմ զիմ բան. երանի, որ ունիցի յիշատակ ի Սիօն:

ՅՐԻՄԻԱՆ ՀԱՅՐԻԿ

1892 Օգոստոս 20
ՅԵՐՈՒՍԱԼԵՄ

Տ Ե Ս Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Ի ՎԵՐԱՅ

ՀԱՄԱՐԱՐԲԱՐԱՐԻ Ս. ԳՐՈՅ

Ի ՎԱՆՆԱՅՈՒՑ Ժամանակաց ազգի ազ-

գի հնարս հնարեցին սուրբ Հարք և աշակերտք բանին կենաց առ ի գիւրացուցանել զուսումն Ս. Գրոց և ի ջամբել մանկանց եկեղեցւոյ զկաթն երկնային շնորհաց, նախ՝ առ ի չքոյէ տպագրական արուեստի և գործեաց՝ մեծաւ խնամով և երկայնմտութեամբ ընդօրինակեալ բազմացուցանէին զօրինակս նորա և սիւնէին զնոսա ընդ ամենայն եկեղեցիս քրիստոնէից, Ապա ձեռն արկեալ թարգմանէին յայլ և յայլ բարբառս ի գիտութիւն և յօգուտ այլալեզու ազանց, և ի թարգմանութեանցս յայսցանէ չքնաղագոյն օրինակ վարկանելի է մերս հայկական թարգմանութիւն, որ ի ձեռն շնորհալի և աստուածամերձ արանց կատարեցաւ: Յայս կարգէ են բազմահատոր մեկնութիւնք նախնեաց, որովք բացատրին գօտարիմաց բանք Գրոյն և գիւրանայ ըմբռնումն նոցին, և այնու առաւել եւս արծարծի ի սրաի ընթերցողին եռանդալից սէր ուսման նորին:

Զայս ամենայն առնէին նախնիք նախ քան զգիւտ տպագրական արուեստին, յորժամ ընդօրինակութիւն միոյ և եթ մատենի բաղում ծախիւք և անբաւ նեղութեամբ ի կատար հասանէր, Սմին իսկ իրի երկք նոցուն առաւել եւս գովելի և շահաւետ են քան զբազմացն ի նորագունից. քանզի նոքա ի ստիպմանէ պարագայից—թող զգերագոյն ողին և զջերմագոյն հաւատս, որ ի նոսա տիրէր—բաղումս բաղում անգամ վերծանէին և առաւել եւս ի խորս սրտից իւրեանց խելամուտ լինէին, այլ սուղ ինչ ի գիր արկանէին ի պէտս այլոց ժամանակացած և առ յապա եկելոց, Իսկ դիւրութիւն գրչութեան և տպագրութեան այժմեան ժամանակիս ընդ բաղում օգտաշատ և պատուական դրուածս ոչ սակաւ անպէտս և խոտանս ի հանգչս ածէ:

Ի վախճան խաւարեալ զարու պատմութեան աշխարհի յորժամ վերստին սկսան ծաղկել գիտութիւնք և արուեստք, ծաղկեցաւ և աստուածարանական գիտութիւն, զհոգեշնորհ երկս նախնի վարդապետաց ի բազմադարեան բանտարգելութենէ ցեցալից անկեանց զերծուցեալ՝ ի լոյս ընծայեցին արք ուսումնականք և բանիրունք. և հիացեալ ի վերայ ճարտարութեան և իմաստութեան նախնի հեղինակաց՝ ինքեանք հետեղդ եղեն ոճոյ և ուղղութեան նոցին՝ յաւելլով զոր ինչ միանգամ ի յառաջագիմութենէ ժամանակին և ինքնարոյս հանճարովքն իւրեանց տեղեկացեալ էին, Զերբայական և զհնչեկական սկզբնալեզուս ուսեալ՝ հետադատութեամբ քննէին զբանս Ս. Գրոց, յորինէին մեկնութիւնս ի վերայ նոցա, կազմէին բառագիրս, քերականութիւնս և այլ բաղում հնարս ի նպաստ և ի սատարութիւն ուսման աստուածային Գրոյն:

Մին ի սատարիչ գիտութեանցս յայսցանէ է ՀԱՄԱՐԱՐԲԱՐԱՐԻ, յորում ամփոփեալ գտանին նման բառադրոց ըստ կարգի ալփաբետաց՝ ամենայն բառք որք յԱստուածաշունչ Գիրս ի կիր արկեալ իցեն հանդերձ յիշատակութեամբ տեղւոյ և շարաբանութեան, յորում գտանիցին բառքդ, Չիք ինչ տարակոյս զպիտանութենէ այսպիսի գործոյ, որ կարի իմն սատարէ ուսանողին եւ դիւրացուցանէ զուսումն աստուածատուր մատենին: Քանզի եթէ ընտիր ցանկք ի վերայ հասարակ աշխարհիկ կամ նուազ կարեւոր գրուածոց ունիցին զիւրեանց յարգ և պիտանութիւն, որքան առաւել պիտանի և օգտակար վարկանելի է այսպիսի ցանկ մի ի վերայ Ս. Մատենին որ դեր ի վերոյ է քան զամենայն գովութիւն, զի նա է միմիայն կանոն հաւատոյ և կենցաղաւարութեան մարդկան եւ առաջնորդ ի ճանապարհի յաւիտեանական կենաց ի ձեռն Միածնի Որդւոյն Աստուծոյ Յիսուսի Քրիստոսի: